

Ο SAMUEL BAUD-BOVY ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΣΑ

του Μ. Φ. Δραγούμη

Ένθερμος φιλέλληνας και σπουδαίος μουσικός ο Ελβετός Samuel Baud-Bovy (1906-1986) γεννήθηκε και πέθανε στη Γενεύη. Προερχόταν από οικογένεια διανοουμένων. Ο παππούς του ήταν ζωγράφος κι ο πατέρας του συγγραφέας και σπουδαίος ορειβάτης. Ήταν ο πρώτος που ανέβηκε στην κορυφή του Ολύμπου, το 1913.

Ο Samuel (Samy, όπως τον αποκαλούσαν χαϊδευτικά οι φίλοι του) ήταν 20 χρονών όταν το 1926, μαζί με τον πατέρα του και μια ομάδα από Έλληνες και Ελβετούς, ανέβηκε κι αυτός στον Όλυμπο. Η αποστολή, για λόγους ασφαλείας (υπήρχαν ακόμα ληστές στα βουνά μας), συνοδεύτηκε από έναν λόχο από εύζωνες που σε κάθε στάση για ξεκούραση έπιαναν τον χορό και το τραγούδι. Αυτή ήταν η πρώτη επαφή του νεαρού Samuel με την ελληνική μουσική που από την αρχή τον μάγεψε. Και έτσι αποφάσισε, παράλληλα με ό,τι άλλο μουσικό είχε σπουδάσει (πιάνο, βιολί, σύνθεση, διεύθυνση ορχήστρας), ν' ασχοληθεί με τη σύγχρονη Ελλάδα μέσα από τη γλώσσα, τη φιλολογία και τη μουσική της. Από τότε και πιο πριν ο Baud-Bovy είχε τα πλατεία ενδιαφέροντα ενός homo universalis, όρος που χαρακτηρίζει τα πρόσωπα που έχουν ιδιαίτερη πολυμαθία.

Ερχόμαστε τώρα στο 1929. Ο Samy, έχοντας μελετήσει νεοελληνικά στη Σορβόνη με τον Hubert Pernot, παίρνει υποτροφία από το Κληροδότημα Λαμπράκη-Maupoig κι επιστρέφει στην Ελλάδα να σπουδάσει τη σημερινή γλώσσα, φιλολογία και μουσική μας. Τη γλώσσα τη βελτίωνε αναγκαζόμενος να τη μιλάει. Για τα φιλολογικά παρακολουθούσε τις παραδόσεις του Βέη κι άλλων καθηγητών του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Και, προτού περάσει πολύς καιρός, μπορούσε να διαβάσει Παλαμά, Παπαδιαμάντη, Μωραϊτίδη και ό,τι άλλο καλό είχε να προσφέρει η λογοτεχνία μας. Παράλληλα σύχναζε στα θέατρα και τις συναυλίες της πρωτεύουσας και παρακολουθούσε την τάξη της Βυζαντινής Μουσικής του Ωδείου Αθηνών. Δάσκαλός του εκεί ήταν ο Νικόλας Παππάς που συνέχιζε το έργο που είχε ξεκινήσει από την ίδια θέση ο Κωνσταντίνος Ψάχος, το 1904. Αλλά ίσως η πιο σπουδαία γνωριμία που έκανε τότε στην Αθήνα, ήταν με τη μουσικολόγο Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ. Εκείνη είχε γνωριστεί με τον σύζυγό της, Οκτάβιο, στις αρχές της δεκαετίας του 1920, όταν παρακολουθούσε μαζί του τις διαλέξεις του καθηγητή Pernot στη Σορβόνη. Το 1925 το ζεύγος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα καθώς ο Οκτάβιος είχε διοριστεί καθηγητής στο Γαλλικό Ινστιτούτο. Ο Baud-Bovy, με το συστατικό γράμμα που είχε από τον Pernot, συναντήθηκε με τους Μερλιέ τον Οκτώβριο του 1929. Ήταν μια γνωριμία που γρήγορα εξελίχθηκε σε μεγάλη φιλία. Η Μέλπω χάρηκε που ο Samy σπούδαζε βυζαντινή μουσική γιατί θεωρούσε ότι η γνώση της ήταν απαραίτητη για την κατανόηση της δημοτικής μουσικής.

Από τα τέλη του 1929 η Μερλιέ προετοίμαζε το έδαφος για τη μεγάλη ηχογράφιση δημοτικής μουσικής που θα έκανε ύστερα από ένα χρόνο σε συνεργασία με τον Pernot. Ο Baud-Bovy έμαθε πολλά ακούγοντας τους μουσικούς που έπαιζαν και τραγουδούσαν στη Μερλιέ για να κρίνει αν ήταν κατάλληλοι για τη σχεδιαζόμενη ηχογράφησή της. Ο Baud-Bovy περιγράφει μια τέτοια συνάντηση την Πέμπτη, 30/1/1930:

«Το βράδυ βρίσκομαι με τους Μερλιέ και τον κύριο Λουκόπουλο στο συνοικισμό των Ποδαράδων, όπου θα εγκατασταθούν πρόσφυγες απ' τα Βουρλά της Σμύρνης. Οι άντρες καταφθάνουν ένας-ένας σε μια φτωχική ταβέρνα. Σιγά-σιγά αρχίζουν να τραγουδούν. Η κυρία Μερλιέ, φορώντας μαύρο φουστάνι με άσπρο γιακά, εκτελεί με χαριτωμένη σοβαρότητα τα γραμματειακά της καθήκοντα. Ένας χτίστης κι ένας πρώην αγρότης ξεχωρίζουν και αφού καταναλώσουν αρκετή ρετσίνα αρχίζουν να τραγουδούν κάμποσα τραγούδια, ακόμα και να χορεύουν με πολλή ευλυγισία. Τρώμε όπως-όπως ένα γιουβέτσι κι οι συνδαιτυμόνες έχουν την ευγένεια να μας προσφέρουν τους καλύτερους μεζέδες στην άκρη του πηρουσιού τους. Μας φέρνουν κι έναν τυφλό που βγάζει απ' τη μπλούζα του μια φλογέρα από καλάμι με 7 οπές, 6 μπροστά και μια πίσω για τον αντίχειρα. Το παίξιμό του είναι πολύ καλό και πλούσιο σε παραγωγή αρμονικών και μικροδιαστημάτων αναγκαίων για τη σωστή απόδοση των βυζαντινών κλιμάκων. Μετά σταματάει για να τραγουδήσει με φωνή γεμάτη, μ' έναν ενθουσιασμό που κάνει να τρέμουν τα άχρηστα ματόκλαδά του, δημοτικά τραγούδια, κυρίως αμανέδες. Στην ερώτηση της κυρίας Μερλιέ αν γνωρίζει τη βυζαντινή μουσική απαντάει ψέλνοντας το «Δόξα σοι τω δείξαντι το φως» κι ο ταβερνιάρης, που είναι αριστερός ψάλτης, του κρατάει το ίσον. Μετά, δυο κοιλαράδες χορεύουν με αξιοσημείωτη ευλυγισία καθώς ο κυρ-Γιάννης, που έχει πιεί το καταπέτασμα, τραγουδάει και ξανατραγουδάει ένα τραγούδι που μιλάει για φιλιά και αγκαλιάζει όλους που κάθονται κοντά του κι ιδιαίτερα τον τυφλό. Ένας νεαρός μηχανουργός έχει γίνει κατακόκκινος απ' το πολύ πιτό αλλά επιμένει να κεράσει ακόμα μια φορά ολόκληρη την παρέα. Μουσική μελαγχολική χωρίς πολύ ενδιαφέρον καλλιτεχνικό.»*

Στα μέσα Ιουνίου 1930 ο Baud-Bovy αναχώρησε για τα ιταλοκρατούμενα τότε Δωδεκάνησα με σκοπό να βρει μουσικούς που θα άξιζε να ταξιδέψουν στην Αθήνα για να ηχογραφηθούν από τον Σύλλογο Δημοτικών Τραγουδιών (έτσι λεγόταν τότε το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο) αλλά και για να καταγράψει με το αυτί ό,τι άλλο μουσικό υλικό είχε να του προσφέρει το κάθε νησί. Ήταν μια δουλειά που μόνο ένας ξένος σαν τον Baud-Bovy θα μπορούσε να κάνει χωρίς να προκαλέσει τις υποψίες των Ιταλών ότι προπαγανδίζει υπέρ της ένωσης των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα. Ο πρώτος σταθμός του στα Δωδεκάνησα ήταν η Ρόδος, και στο κάθε νησί που πήγαινε τότε αλλά και στα επόμενα χρόνια (δηλ. το 1931 & 1933), ερχόταν σ' επαφή με τους τοπικούς ειδήμονες. Στη Ρόδο τον βοήθησε στις έρευνές του ο Αναστάσιος Βρόντης που γνώριζε καλά τα σχετικά με το τοπικό δημοτικό τραγούδι.

Η έρευνα του Baud-Bovy στα Δωδεκάνησα απέφερε πλούσιους καρπούς. Και συγκεκριμένα, δύο τόμους με νότες και στίχους απ' όλα τα νησιά, που εκδόθηκαν από το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο το 1935 και 1938. Μία διατριβή στα γαλλικά για τα κείμενα όλων αυτών των τραγουδιών, που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1936. Και ακόμα, μια ανέκδοτη σύνθεση για φωνή και πιάνο εμπνευσμένη από το δωδεκανησιακό τραγούδι. Είχα την τύχη να την απολαύσω το 2006, όταν βρέθηκα στη Γενεύη, σε μια συναυλία αφιερωμένη στα 20 χρόνια από τον θάνατό του.

Φυσικά η δραστηριότητα του Baud-Bovy πάνω στο ελληνικό τραγούδι περιορίστηκε εξαιτίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η επαφή με την Ελλάδα μετά τη λήξη του ξαναπήρε μπρος με μια ομιλία του με θέμα «Ο στίχος και η μουσική στροφή στο κλέφτικο τραγούδι». Έγινε στις 16/1/1950 στην Αθήνα, στην αίθουσα διαλέξεων του Γαλλικού Ινστιτούτου, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου. Μετά τη διάλεξη η Μερλιέ του ανέθεσε τον ρόλο του διευθυντή σπουδών του Αρχείου. Το πρώτο μεταπολεμικό του δημοσίευμα

* Πρόκειται για τον Δημήτρη Λουκόπουλο, λαογράφο, στενό συνεργάτη της Μέλπως Μερλιέ και του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου.

τιτλοφορήθηκε «Μελέτες για το Κλέφτικο Τραγούδι» και κυκλοφόρησε το 1958. Ο διάδοχός του στην έδρα της νεοελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης, Bertrand Bouvier, γράφει για το βιβλίο ότι επιχειρείται σ' αυτό, για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο, μία συγκριτική ανάλυση ενός ομοιογενούς μελωδικού συνόλου από πολλές οπτικές γωνίες όπως προσωδία, στροφικό σύστημα και μουσικά γνωρίσματα. Πριν από αυτή την έκδοση ο Baud-Bovy είχε πρωτοστατήσει, τον Απρίλιο του 1954, σε μια πολυήμερη, μεγάλης έκτασης αποστολή ηχογράφησης στην Κρήτη για λογαριασμό του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου, με την βοήθεια των συνεργατριών του Αρχείου, Αγλαΐας Αγιουτάντη και Δέσποινας Μαζαράκη, του Bertrand Bouvier και ορισμένων ακόμα συγγενών και φίλων. Από την ηχογράφηση αυτή προέκυψαν τρεις τόμοι. Για τον πρώτο, που κυκλοφόρησε στη Γενεύη το 1972 στα γαλλικά με τον τίτλο «Chansons populaires de Crète Occidentale»[†], ο Bouvier γράφει: «Μπροστά στον όγκο του συγκεντρωμένου υλικού θαυμάζει κανείς ακόμα περισσότερο τον μόχθο της καταγραφής, ανάλυσης και συστηματοποίησης χάρη στον οποίο ο Baud-Bovy κατατάσσει τις 136 μουσικές παραλλαγές του τόμου σε 50 ενότητες με κριτήρια το είδος των τραγουδιών, τα βασικά μελωδικά γνωρίσματά τους και τις περιστάσεις της εκτέλεσης». Οι υπόλοιποι κρητικοί τόμοι εκδόθηκαν το 2006, είκοσι χρόνια μετά τον θάνατο του Baud-Bovy, από το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, με γενικό τίτλο «Μουσική Καταγραφή στην Κρήτη». Ο πρώτος τόμος, μετά τα εισαγωγικά, επικεντρώνεται στο «Ιστορικό και τη Μεθοδολογία της Έρευνας». Περιέχει κείμενα των Αγιουτάντη, Μαζαράκη και Baud-Bovy, και καταλήγει με αναλυτικές παρατηρήσεις του ίδιου για τους χορούς, τα όργανα και τα είδη των τραγουδιών που εντοπίστηκαν στην Κεντρική και Ανατολική Κρήτη. Ο δεύτερος τόμος παραθέτει τις καταγραφές 67 σκοπών και τραγουδιών της ηχογράφησης του 1954 και ενσωματώνει διπλό CD για να μπορεί ο αναγνώστης να ακούει τις δημοσιευόμενες παρτιτούρες.

Το τελευταίο σύγγραμμα του Baud-Bovy είναι το «Δοκίμιο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι» που εκδόθηκε από το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα το 1983-4 και επανακυκλοφόρησε το 2007. Μιλώντας γι' αυτό, ο Bouvier γράφει:

«Σε μορφή επιτομής... ο Baud-Bovy μας άφησε εδώ, πρώτα σε γαλλική διατύπωση κι έπειτα σε ελληνική, την επιστημονική διαθήκη του. Σε λιγότερο από 100 σελίδες έδειξε την αδιάσπαστη μουσική παράδοση του ελληνικού λαού από τα αρχαία χρόνια ως τις μέρες μας, τεκμηριώνοντας τα όσα υποστηρίζει με μουσικά παραδείγματα ηχογραφημένα [και] με πλήρη μεταγραφή (...)»

Ευτύχησα να γνωρίσω τον Baud-Bovy το 1954 που ήμουν 19 χρονών[‡]. Ήταν καλεσμένος με τους Μερλιέ σε γεύμα από τους γονείς μου. Λίγο φανταζόμουν τότε ότι σε μερικά χρόνια θα γινόταν κατά κάποιον τρόπο δάσκαλός μου. Το λέω έτσι γιατί, αν και δεν υπήρξε τυπικά δάσκαλός μου, από το 1960 που με προσέλαβε η Μερλιέ στο Αρχείο, εκείνος, ως διευθυντής σπουδών, με καθοδηγούσε τότε από τη Γενεύη και τότε από την Αθήνα που την επισκεπτόταν τακτικά. Στην Αθήνα συνήθως έμενε στο Ξενοδοχείο Τιτάνια, στην οδό Πανεπιστημίου, κοντά στην Ομόνοια. Εκεί ή στο Αρχείο, μου έλυνε τις απορίες που προέκυπταν απ' τη δουλειά μου και τη σχολίαζε, όταν έπρεπε, με αρκετή αυστηρότητα, πάντα όμως με ευγένεια. Και συχνά όταν ήταν στη Γενεύη μου ζητούσε να του στείλω από εδώ βιβλία ή δίσκους που τα είχε ανάγκη για τις μελέτες του. Ο σύνδεσμός μας έγινε ακόμα πιο στενός όταν, το 1980, με παρακάλεσε να γίνω βοηθός του σε μια σειρά μαθημάτων που του είχε αναθέσει το Ιωνικό Κέντρο για εκείνον τον Αύγουστο στη Χίο. Στο δώρο που έπρεπε να διδάσκεται η παραδοσιακή μουσική, εκείνος ανέλαβε να καλύψει την πρώτη ώρα

[†] Δημοτικά τραγούδια της Δυτικής Κρήτης

[‡] 6/5/54

και εγώ τη δεύτερη. Εκεί θαύμασα και την αγάπη του για τη φύση. Παρέα με τη γυναίκα του περπατούσε για ώρες στις γραφικές τοποθεσίες του νησιού χωρίς καθόλου να κουράζεται. Κι ήταν πάντα ορεξάτος και πάντα έτοιμος να πει την πολύτιμη γνώμη του για το κάθε θέμα που το έφερνε η συζήτηση. Κάποιο βράδυ, πάντα στη Χίο, έτυχε μ' εκείνον και τον μουσικολόγο Γιάννη Γ. Παπαϊωάννου να συζητάμε για το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος ν' ακούμε μουσική. Ο καθένας μας είχε άλλη άποψη. Ο Παπαϊωάννου υποστήριζε ότι απ' όλους τους τρόπους ο καλύτερος είναι να σκέπτεσαι νοερά την ιδανική εκτέλεση διαβάζοντας την παρτιτούρα. Εγώ δήλωσα πως προτιμώ ν' ακούω μουσική από τα στερεοφωνικά στο δωμάτιό μου, γιατί μόνο έτσι μπορώ να είμαι απερίσπαστος. Κι ο Baud-Bovy είπε το πιο σωστό! Η μουσική είναι για να ακούγεται ζωντανά την ώρα που εκτελείται. Στον Baud-Bovy δεν έστελνα μόνο τα άρθρα που έγραφα αλλά και τα ποιήματά μου. Ένα από αυτά μάλιστα[§] του άρεσε πολύ και έκανε τον κόπο να το μεταφράσει στα γαλλικά και να μου το στείλει προς μεγάλη μου χαρά. Αλλά κι εκείνος νομίζω ότι πήρε χαρά από μένα όταν, μια μέρα που βρισκόταν στη βιβλιοθήκη του Αρχείου, μου εξέφρασε πόσο του άρεσε που είχα συγκεντρωμένα όλα τα άρθρα του σε περίοπτη θέση σ' ένα ξεχωριστό, μεγάλο ντοσιέ.

Είδα για τελευταία φορά τον Baud-Bovy στο μουσικολογικό συνέδριο των Δελφών, τον Σεπτέμβριο του 1986. Ο θάνατος της γυναίκας του τού είχε κοστίσει και δεν ήταν, όπως άλλοτε, καλοδιάθετος. Ένας καλός μου φίλος ήθελε να του πάρει συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στο χωλ του ξενοδοχείου μας. Η ταραχή του ήταν καταφανής κι όταν κάποιος από τους παρόντες τον ρώτησε αν θα βρίσκεται μετά από ένα μήνα στη Γενεύη, για να μπορέσει να τον συναντήσει, η απάντησή του ήταν ανησυχαστική. Του είπε «ευχαρίστως θα σας δεχθώ αν με προλάβετε». Είχε σχεδιάσει να πεθάνει ανήμερα με τα ογδοηκοστά του γενέθλια, την 1η Νοεμβρίου. Ήθελε να επισπεύσει την έξοδό του από τη ζωή επειδή αισθανόταν να τον πλησιάζει απειλητικά η αρτηριοσκλήρωση που έπληξε τον πατέρα του στα τελευταία του χρόνια και δεν ήθελε να γίνει, όπως εκείνος, βάρος στους δικούς του. Δεν ξέρω αν έκανε καλά. Όμως, σαν ένα είδος συγγνώμης και έκφρασης αγάπης, λίγο μετά την αποδημία του έλαβα ένα γράμμα από το International Council for Traditional Music που μου ανακοίνωνε ότι με είχε ορίσει διάδοχό του ως σύνδεσμο που θα ενημερώνει το Συμβούλιο για τα εθνομουσικολογικά συμβαίνοντα στην Ελλάδα.

Ο Baud-Bovy ήταν ένας άνθρωπος που έζησε και πέθανε ελληνικά σαν τον Σωκράτη. Θα τον θυμάμαι πάντα με συγκίνηση.

M. Δ.
10/6/2015

[§] Το “Homo Touristicus”